

Створення українських політичних партій

Революційна українська партія

Наприкінці XIX ст. провідну роль у боротьбі за українську державність стали відігравати представники молодішої генерації національно-визвольного руху, які об'єднувалися в нових національних політичних організаціях.

29 січня (11 лютого) 1900 року в Харкові група студентської молоді на «Раді чотирьох» проголосила заснування Революційної української партії (РУП). Біля її джерел стояли студенти Харківського університету Дмитро Антонович, Боніфат Камінський, Левко Мацієвич, Михайло Русов, відомі в українському патріотичному русі завдяки своїм батькам, колишнім українофілам.

За пропозицією Д. Антоновича харківський адвокат М. Міхновський виробив програму новоствореної партії. Улітку 1900 року вона була надрукована у Львові під назвою «Самостійна Україна» і таємно поширена на українських землях, що перебували в складі Російської імперії.

«Самостійна Україна». У «Самостійній Україні» М. Міхновський, спираючись на тисячолітню традицію української державності, обґрунтував історичні права України на самостійне існування та сформулював найближчу вимогу на шляху до цього — «повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії». У державній самостійності України автор убачав головну умову існування української нації. У програмі наголошувалося, що «третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і нещадної. Вона вірить у свої національні сили, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своєму прапорі сі слова: «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів по Кавказ» ».

Наприкінці «Самостійної України» автор висловив готовність розв'язати цю проблему за будь-яку ціну. Він зазначає: «... Ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас теж силою... Хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців ».

Зміни в програмі РУП. Проте в процесі подальшого організаційного оформлення та практичної діяльності новостворені українські політичні партії почали поступово відходити від проголошених раніше радикальних патріотичних гасел і трансформуватися в партії соціал-демократичного спрямування. З часом з'ясувалося, що керівництво Революційної української партії у своїх ідейних переконаннях усе ж віддавало перевагу марксистському соціалізмові, а гасло самостійності України вважало другорядним політичним завданням. Наприкінці

1902 року програмні документи партії були скоректовані. У друкованому теоретичному органі РУП — місячнику «Гасло» — зазначалося, що кінцева мета боротьби «полягає в ідеалі самостійної Української Республіки робочих мас з усуспільненням засобів продукції, націоналізацією землі і диктатурою пролетаріату...».

На початку 1903 року керівництво РУП офіційно відмовилося від своєї першої програми — «Самостійної України», — посиляючись на «брак соціалістичного світогляду» в обґрунтуванні ідеї державної незалежності України.

Київська вільна громада РУП запропонувала свій власний «Нарис програми Революційної української партії», автором якого був М. Порш. Цей документ з деякими змінами був затверджений як нова програма партії на другому з'їзді РУП у 1905 році. У ньому наголошувалося на необхідності повної автономії України у внутрішніх справах із забезпеченням рівноправності національностей, що її населяють. Крім того, зазначалося, що в інтересах класової боротьби пролетаріату України та інших частин Російської держави автономія України на цьому етапі важливіша за її самостійність, яка є «ідеалом», тобто справою далекого майбутнього.

Як цілком слушно зауважив американський історик Т. Гунчак, з появою нової програми закінчився перший період змагань Революційної української партії — період роздоріжжя й пошуку шляхів, і почався другий — період безпосередньої злуки з Українською соціал-демократичною робітничою партією.

Джерела

З програми «Самостійна Україна» Революційної української партії 1900 р.

Над нами висить чорний стяг, а на йому написано: «Смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації?» Се не є самі слова: зміст їм відповідає. Коли ж в Українській державі відібрано право бути державою, то поодинокі члени колишньої республіки позбулися усіх елементарних прав людини. Колишній український республіканець має менш прав, ніж нинішній найостатніший московський наймит. Правительство чужинців розпоряджається на території колишньої Української республіки наче в завойованій свіжо країні! Висмоктує остатні сили, висмикує ліпших борців, здирає осатаній гріш бідного народу. Урядовці з чужинців обсіли Україну і зневажають той люд, на кошт якого годуються. Непокірливі тубольці погорджуються невимовне, а небезпечні з них засилаються на Сибір. Законами Російської імперії зневажається право свободи совісті, погорджується право свободи особистої, ганьбиться навіть недоторканність тіла...

...Просвіта занедбана, культура знівечена й темрява панує скрізь по Україні! Через 247 років по Переяславській конституції «вільний і рівний» Українець відіграє ще гіршу роль ніж колишній їлот, бо в їлота не вимагали принаймні інтелектуальної «данини», бо від їлота не вимагали любови й прихильності до своїх гнобителів, бо їлот розумів свій гніт. Українець же тільки відчуває його. Така то є логіка подій і такі її наслідки. І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згромадилися ув одну сім'ю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили народну душу, і — хай навпаки логіці подій — ми виписали на своєму прапорі: «ОДНА, ЄДИНА НЕРОЗДІЛЬНА, ВІЛЬНА, САМОСТІЙНА УКРАЇНА ВІД ГІР КАРПАТСЬКИХ АЖ ПО КАВКАЗЬКІ».

Персоналії

Микола Порш (1879-1944)

Відомий український політичний і державний діяч, учений-економіст. Народився в Лубнах (тепер Полтавська обл.). З кінця 90-х рр. XIX ст. брав участь в українському національному русі. Один з ініціаторів створення та провідний член Революційної української партії. У 1917 р. активно включився в процес розбудови української державності. Входив до складу Української Центральної Ради та Малої ради. На початку листопада 1917 р. був обраний до складу Крайового комітету для охорони революції на Україні. За поданням М. Порша 1918 року Мала рада прийняла законопроект «Про народну армію», який регламентував основні засади створення української армії на основі народної міліції. У 1919-1920 рр. — посол УНР у Німеччині. Залишившись в еміграції, відійшов від політичного життя. Помер 1944 року в Берліні.

Українська соціалістична партія

З аналогічних позицій боротьби за повну державну незалежність України виступало також керівництво Української соціалістичної партії (Б. Ярошевський, М. Меленевський та ін.), створеної майже одночасно з РУП. Улітку 1900 року УСРП випустила «Нарис української партії соціалістичної», автори якого виходили з того, що, оскільки гніт в Україні «є трикратний — економічний, політичний та національний», то й «визволення мусить бути повне».

Кінцевою метою партії проголошувалася демократична Українська Республіка із суспільною власністю на засоби виробництва й «повною рівноправністю національною з полишенням нації кожній свободи увійти в склад республіки».

Діячі УСП не розраховували на мирну реалізацію своїх програмних вимог в умовах самодержавної Росії, тому покладали великі надії на «братерський союз» із соціалістичними партіями Польщі та Росії в боротьбі із самодержавством за самостійну Україну.

Наведені вище положення нарису спричинили критичну реакцію з боку найстарішої української соціал-демократичної організації — групи І. Стешенка та Лесі Українки. У 1901 році ця організація опублікувала у Львові «Оцінку «Нарису програми Української партії соціалістичної»».

Автори брошури, добре знаючи про великодержавно-шовіністичні погляди російських і польських соціал-демократів у національному питанні, висловлювали великий сумнів щодо можливості союзу з ними в боротьбі за створення незалежної Української держави після повалення самодержавства.

Персоналії

Маркіян Меленевський (1878-?)

Український політичний діяч. Народився на Київщині. Був одним з прихильників марксизму. У 1899 р. заарештований у Києві за участь у студентських виступах і засланий на два роки до Вологодської губернії. Після відбуття заслання емігрував до Львова, де розгорнув політичну діяльність у «Закордонному комітеті» Революційної української партії. Співпрацював з газетами «Праця» та «Селянин». З 1904 р. пропагував ідею про недоцільність існування самостійної української соціал-демократичної партії та необхідність об'єднання з російською соціал-демократією. Його діяльність призвела до розколу в РУП. У 1914-1917 рр. — член СБУ. З травня 1915 р. входив до складу Загальної української ради у Відні. У 1920-х рр. переїхав до УРСР. Подальша його доля невідома.

Українська народна партія

З позицій повної державної самостійності України виступала створена в 1901-1902 рр. під керівництвом М. Міхновського та О. Макаренка Українська народна партія (УНП). Її головний програмний документ отримав назву «Десять заповідей». «... Поки ще не пізно, — зазначалося в програмній заяві УНП, — поки ще московські організації слабкі і нечисленні, поки ще вони всю увагу покладають

на здобуття своєї політичної волі з-під п'яти самодержавства, а польські організації вибираються з-під національного утиску, ми мусимо утворити свої організації для боротьби за свої права. Тільки національно-українська робітничка організація може врятувати Україну від неволі, що вже насунулася і страшить смертю. ... Усі сили, усю працю, усі жертви віддамо виключно за самостійну Україну».

У статті «Робітничка справа в програмі Української народної партії» (1902 рік) позицію політичної організації викладено так: «Українська народна партія хоче зорганізувати, приготувати частину українського народу, що стогне під неволею московською у Росії, до здійснення великого національного ідеалу: єдиної нероздільної самостійної демократичної України освічених робочих мас, до заснування тієї великої держави національної, в яку увійдуть усі частини українського народу».

Микола Міхновський (1873-1924)

Політичний та громадський діяч. Закінчив юридичний факультет Київського університету св. Володимира. Промова М. Міхновського на Шевченківському святі 1900 р. в Полтаві і Харкові, надрукована у Львові під назвою «Самостійна Україна», стала програмою Революційної української партії. У 1917 р. — член Центральної Ради та Генерального військового комітету, один з ініціаторів організації українського війська. Ідеолог державної самостійності України.

Українська соціал-демократична робітничка партія

Ще в січні 1904 року Центральний комітет РУП видав заяву, у якій підтвердив, що партія остаточно перейшла на соціал-демократичні позиції. Одна частина рупівців, що намагалася перетворити партію на автономну організацію Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), створила Українську соціал-демократичну спілку, яка згодом приєдналася до меншовицького крила РСДРП.

У 1905 році основна частина РУП утворила Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), яка в політичній сфері обмежувалася лише гаслами автономії України.

Її очолили Д. Антонович, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш, які намагалися зберегти рівновагу між національними та соціалістичними пріоритетами, досить суперечливо поєднуючи націоналізм із марксизмом. Вони,

зокрема, вважали, що партія має бути виключно національною, складатися виключно з українців.

Це, певна річ, аж ніяк не узгоджувалося з відомим марксистським гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!».

Як бачимо, напружена ідейна боротьба та пов'язані з нею хитання та розколи в РУП наочно засвідчили ціннісні орієнтири представників українського ліворадикального руху, що намагався поєднати в собі як націоналістичні, так і соціалістичні тенденції. Деякі його речники, скажімо, М. Міхновський, рішуче виступали за домінанту національних цінностей, не відмовляючись при цьому від соціалістичного ідеалу. Їхні опоненти, такі, як М. Меленевський, навпаки віддавали перевагу соціал-демократичним гаслам, уважаючи розв'язання національного питання вторинним проти першорядних соціально-економічних проблем. Треті, а таких серед українських соціал-демократів була більшість, прагнули органічно поєднати національні й соціальні цінності. Це, без сумніву, було привабливим для багатьох, але саме такий підхід стримував розробку чіткої концепції та вибір конкретної стратегії політичної діяльності, яких так бракувало керівництву УСДРП під час революційних подій 1905-1907 рр.

Володимир Винниченко (1880-1951)

Відомий український громадсько-політичний і державний діяч, письменник. Народився в с. Веселий Кут Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (тепер Кіровоградська обл.). Навчався на юридичному факультеті Київського університету. Один із засновників РУП. Через деякий час був заарештований, виключений з університету без права навчання в будь-якому іншому навчальному закладі й відданий у 5-й саперний батальйон. 1903 року виїхав до Львова. У липні 1903 року при спробі перевезти нелегальну літературу через кордон Російської імперії заарештований та ув'язнений у Лук'янівській тюрмі. Після звільнення (1904 року) брав участь у створенні Української соціал-демократичної робітничої партії. Зазнавав постійних переслідувань, жив періодично в еміграції. Після Лютневої революції 1917 року повернувся до Києва, де був обраний заступником голови Української Центральної Ради, а згодом — заступником голови Малої ради. Брав активну участь у підготовці всіх універсалів УЦР. У січні 1918 року очолив Раду народних міністрів УНР і міністерство внутрішніх справ. 1918 року очолював Український національний союз. Став одним з керівників повстання проти гетьмана П. Скоропадського, обраний головою Директорії УНР. У лютому 1919 року вийшов зі складу Директорії. На початку травня 1920 року приїхав до

Москви, де отримав пропозицію зайняти пост заступника голови РНК і наркома закордонних справ України. Висунув вимогу включити його до складу Політбюро Комуністичної партії (більшовиків) України. Після відмови виїхав за кордон. У 20-х рр. XX ст. поселився у Франції. У роки фашистської окупації Франції потрапив до концтабору. Помер у французькому містечку Мужен (поблизу Канн) 1951 року (За «Довідником з історії України»)

Українська демократично-радикальна партія

Поряд з національними партіями соціалістичного спрямування в Україні поступово став розвиватися ліберально-демократичний рух. Проте, на відміну від радикалів, ліберали почали оформлятися в політичні організації дещо пізніше — практично напередодні Російської буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр.

Так, у середині 1904 року з ініціативи молодих членів українських громад була створена Українська демократична партія (УДП) на чолі з поміркованими громадівськими діячами О. Лотоцьким і Є. Чикаленком та Українська радикальна партія, яку очолили Б. Грінченко і С. Ефремов. Обидві партії, нечисленні складом, займали послідовні ліберально-демократичні позиції, обстоюючи ідею встановлення в Російській імперії конституційної монархії, яка надала б Україні автономію. Принципових програмних розходжень між ними не існувало, тому 1905 року вони злилися в Українську демократично-радикальну партію (УДРП), яка, як і її попередники, обстоювала лише ідею автономії України в складі Росії.